

Kvalitatív interjúzás kamaszokkal – Módszertani és etikai kihívások a gyerekek kutatásában²

Összefoglalás: *A tanulmány áttekintést ad néhány fontos, a gyerekek – elsősorban kvalitatív interjúval történő – kutatásának módszertani és etikai dilemmáiról. A szerző olyan kutatási témán dolgozik, amely a kamaszok és szüleik együtt töltött idejét vizsgálja, azzal a céllal, hogy feltárja a közös idő jellemzőit és a családtagok percepcióit. A gyerekek kérdése számos módszertani kérdést vet fel, amelyek elsősorban eltérő hatalmi státuszukból és képességeikből fakadnak. Ez a speciális helyzet fontos etikai szempontokra is felhívja a figyelmet.*

Az írás egyrészt az általános kihívásokat és a lehetséges megoldási lehetőségeket tárgyalja, másrészt azokra a kérdésekre is reflektál, amelyeket a közös idő érzékeny témájának vizsgálata vet fel.

Kulcsszavak: *gyerek- és ifjúságkutatás, kvalitatív interjú, módszertan, etika*

Bevezetés

Jelen írás a gyerekeket és kamaszokat középpontba állító kvalitatív szociológiai kutatások néhány fontos módszertani és etikai dilemmáját tárgyalja, és korábbi nemzetközi kutatási tapasztalatok alapján igyekszik felvázolni a felmerülő problémákra adható lehetséges válaszokat és megoldási javaslatokat. A cikk elsődlegesen a kvalitatív interjú módszerére, azon belül is az adatgyűjtési fázisra fókuszál: néhány, a gyerekek interjúztatásával kapcsolatos kulcsdimenziót határoz meg, és az ezekhez kötődő kutatói megfontolásokat taglalja. A módszertani és etikai keretrendszer megtárgyalását elsősorban az a kutatás motiválta, amely a szülők és gyerekeik közösen töltött idejének jellemzőit vizsgálja: a gyerekek szülőikkel való viszonyára, családi dinamikával kapcsolatos néző-

1 PhD-hallgató; Budapest Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskola. Elérhetőség: kitti.kutrovatz@gmail.com.

2 A szerző köszönettel tartozik Király Gábornak értékes javaslataiért és észrevételeiért.

pontjukra és az otthoni technológiahasználatra fókuszál. Az írás mégis igyekszik a gyerekek interjúztatásával kapcsolatban felmerülő általános kihívásokra reflektálni.

A gyerekek nézőpontjának kutatása az utóbbi évtizedekben került a nemzetközi társadalomtudományi érdeklődés homlokterébe (Christensen–James 2000; Greene–Hogan 2005). A szociológiai diskurzusban megjelent a gyerekkort társadalmi produktumként meghatározó nézőpont, amely egyben a gyerekek társadalmi csoportként való értelmezéséhez vezetett (Christensen–Prout 2005; Mayall 2000). Eszerint a gyerekek szülőknek, felnőtteknek való alárendeltsége és függősége következtében a gyerekeknek nincs lehetőségük véleményt nyilvánítani az alapvetően őket érintő kérdésekben (Christensen–Prout 2005). A gyerekek perspektívájának vizsgálata tehát éppen azért fontos, mert egy elhanyagolt csoport véleményét jeleníti meg és integrálja a szociológiai diskurzusba. A gyerekkort értelmező különböző elméleti megközelítések pedig meghatározzák a gyerekek kérdezése körüli módszertani és etikai dilemmákat és a kutatás véghezvitelének módozatait (Punch 2002a).

A családkutatásokról általánosságban is elmondható, hogy kevés kvalitatív megközelítésű vizsgálatot folytatnak, pedig ezek a családi működés fontos, feltáratlan aspektusaira világíthatnának rá (LaRossa–Wolf 1985). A családi dinamikát vizsgáló kutatások pedig elsősorban a szülőkre fókuszálnak, miközben elhanyagolják a gyerekek nézőpontjait (Milkie et al. 2010; Kremer–Sadlik–Paugh 2007; Christensen 2002).

Magyarországon sincs elterjedt gyakorlata a gyerekekkel történő interjúzásnak, és főleg hiányoznak a családi életüket kvalitatív megközelítésből vizsgáló kutatási példák. Ebből következik, hogy legjobb tudomásunk szerint a magyar szociológiai diskurzusban nem található szisztematikus módszertani és etikai áttekintés a gyerekek kutatására vonatkozóan. Jelen írás az említett kutatás kihívásaira reflektálva igyekszik ezt a hiányt valamelyest pótolni.

A tanulmány először röviden bemutatja a kapcsolódó kutatást. Ezután áttekintést ad azokról a folyamatokról, amelyek a gyerekkor kutatásának előtérbe kerüléséhez vezettek. A harmadik részben a módszertani dilemmák hátterében álló tényezőket ismerteti, és néhány kulcsterület meghatározásával igyekszik bemutatni a lehetséges etikai és módszertani válaszokat. Az írás az említett kutatás problémáival kapcsolatos implikációkkal és a gyerekekkel való interjúzás néhány általánosan megfogalmazható iránymutatásának összegzésével zárul.

A kutatás bemutatása

A kutatás célja

A kutatás alapvetően az idő észlelésének vizsgálatára irányul, amit azok az ellentmondásos empirikus eredmények ösztönöznek, amelyek a növekvő szabadidőről (Kremer-Sadlik–Paugh 2007) és az idő nyomásának növekvő érzéséről (Sullivan–Gershuny 2001) számolnak be. Elsősorban a szülőknek – főként az anyáknak – jelent gondot a családi élet megszervezése az idő egyre növekvő szorításában (Milkie et al. 2010; Kremer-Sadlik–Paugh 2007). Az idő szorító érzése hatással lehet a gyerekekre is. Így a családdal töltött idő fontosságát tükrözi a minőségi idő tudományos és köznapi diskurzusban egyre többször felbukkanó fogalma, jóllehet a koncepció és annak fontossága eddig tisztázatlan maradt (Snyder 2007; Milkie et al. 2010). A kutatás során a növekvő időnyomással foglalkozó diskurzusba kívánunk bevonni egy eddig mellőzött nézőpontot, a gyerekek perspektíváját. Időmérlegadatok rendelkezésre állnak ugyan a munkára és családra szánt idő változásairól, de az idő minőségi aspektusai (hogyan érzékelik, definiálják és értékelik az együtt töltött időt) főként Magyarországon feltáratlanok. Továbbá a technológiahasználat hatással van a családi idő eltöltésére: egyrészt lehetővé teszi a kapcsolattartást és az idő megosztását a fizikai távollét ellenére, másrészt közös térben is megengedi az egymástól külön töltött időt (Ashbourne–Daly 2012). A kutatás célcsoportját családok, nevezetesen szülők és kamasz gyerekeik (12–16 évesek) alkotják. A célcsoport kiválasztását indokolja, hogy a technológiák intenzív használata kifejezetten jellemző a tinédzserekre (Arsaand 2007). Másrészt a szülői idő szerepét vizsgáló kutatások elsősorban kisgyerekekre fókuszálnak, és mellőzik a kamaszokat. Mégis számosan amellett érvelnek, hogy a tinédzserkor sokkal feszültebb időszak, mint a korai gyerekkor, ezért a szülőkkel töltött idő kifejezetten fontos lehet a kamaszok számára (Milkie–Nomaguchi–Denny 2015: 358).

A kutatás célja az idő családi dinamikában játszott szerepének vizsgálata a szülők és gyerekek együtt töltött ideje alapján. A közös időt a családtagok technológiahasználati szokásaival igyekszik összekapcsolni, azzal a szándékkal, hogy feltárja a családra szánt idő jellemzőit, minőségét, és az ezzel kapcsolatos percepciókat.

Kutatási kérdések

A kutatás két fő kérdésre fókuszál. Egyrészt igyekszik feltárni, hogy a szülők és a gyerekek hogyan definiálják, érzékelik és értékelik az együtt töltött időt. A vizsgálat középpontjában a családtagok elégedettsége, a minőségi idővel jellemzett tevékenységek és

sajátosságai állnak. Másrészt arra a kérdésre igyekszik választ kapni, hogy a technológia milyen hatással van az együtt töltött időre, és milyen szerepet tölt be a szülők nevelési stratégiájában.

Módszer

A kutatás kvalitatív módszertant alkalmaz, amely alkalmas az idő minőségi aspektusainak, a családtagok percepcióinak vizsgálatára. Továbbá a kvalitatív megközelítés az időtöltéssel, a technológiahasználattal és az egyensúly megteremtésével kapcsolatos preferenciák és stratégiák alapos megismerését szolgálja. A kutatás kapcsolt, félig strukturált interjúkat alkalmaz, amelyek készítésekor mindkét felet (legalább az egyik szülőt és a gyermeket) külön kérdezzük. A családokat három eltérő csoportból igyekszünk kiválasztani. A kétkeresős, illetve egyszülős családok képezik az első két csoportot, amelyek tagjait a leginkább sújtja az időhiány. A harmadik csoportba pedig a tradicionális modell szerint szerveződő családok tartoznak – olyanok, amelyekben az apa az egyedüli eltartó.

Miért és hogyan vált fontossá a gyermekek nézőpontjának megismerése?

A gyerekkor szociológiája

A gyerekek nézőpontjának megismerését, a gyerekek kutatásának elterjedését két alapvető átalakulás motiválta. Elsőként a gyerekkor értelmezésében végbement változásokat érdemes kiemelni (Qvotrup 1993; Brannen–O’Brien 1995; Christensen–Prout 2005), amelyek jelentősen befolyásolják a kutatás mikéntjét is (Punch 2002a); továbbá a gyerekek jogainak elismerése, ezen belül elsősorban részvételi jogaik hangsúlyozása is ösztönözte a kutatásba való bevonásukat (Morrow–Richards 1996).

Hosszú múltra visszatekintő hagyománya van a gyerekekkel foglalkozó kutatásoknak,³ de ezek a vizsgálatok elsősorban a gyerekekről szólnak, és mellőzik a gyerekek megszólaltatását, véleményük megkérdezését, tehát ténylegesen nem vonják be őket a kutatásba (Hill 1997; Morrow–Richards 1996; Brannen–O’Brien 1995). Két elméleti megközelítést: a szocializációs és fejlődéslélektani elméleteket érdemes megemlíteni, amelyek hatással voltak erre a tradícióra (Kirk 2007).

3 A gyerekek közvetetten a szociológia egyes területein belül kerültek a vizsgálatok fókuszába, mint a családszociológia, a társadalmi nemek (gender) kutatása, az egészségügy vagy az oktatáskutatás (Brannen–O’Brien 1995: 1).

Ezen megközelítések a felnőtt és a gyerek különbözőségének hangsúlyozásán alapulnak, a gyerekkort fejlődési szakaszként, a felnőtttség elérésének fázisaként értelmezik. Ennek következtében a gyerekek éretlennek, irracionálisnak és aszociálisnak tekinthetők. A szocializáció feladata pedig az, hogy társas lényvé formálja őket (Christensen–Prout 2005).

A társadalmi konstrukcionizmus azonban megkérdőjelezte az effajta értelmezést, amely a gyerekkort alapvetően biológiai jelenségként közelíti meg. Ennek értelmében a gyerekkor is társadalmi és kulturális termék, így ebben a felfogásban a gyerekek is aktív és kompetens személyek (Christensen–Prout 2005: 48).

A fogalmi keretek megváltozásán kívül meg kell említeni a gyerekek jogainak elismerését, ami szintén a gyerekek vizsgálatba való bevonásának irányába hatott (Morrow–Richards 1996; Hanafin et al. 2014; Hill 2006). Az ENSZ gyermekjogi egyezményét (ENSZ 1989) 1991-ben Magyarország is elfogadta. Ennek fontos cikkei elismerik, hogy a gyerekeknek joguk van az őket érintő kérdésekben véleményt nyilvánítani és részt venni ezekben a döntésekben.⁴

A különböző elméleti paradigmák érvényesülése szerint Christensen és Prout (2002) négy látásmódot különböztetnek meg a gyerekkor kutatásában. Az elsőben a gyerek mint a kutatás objektuma jelenik meg; ennek alapját a gyerekek függő helyzetének, sebezhetőségének hangsúlyozása adja. Példaként azok a vizsgálatok szolgálnak, amelyekben felnőttektől (szülőktől, tanároktól stb.) jutunk a gyerekekre vonatkozó információkhoz.

A második szemléletmód a gyereket is a társadalom egyenrangú szereplőjének és – ebből következően – a kutatás alanyának tekinti. Ebben az esetben azonban jelentős hangsúly helyeződik a felnőttektől való eltérésekre, a gyerekek kognitív és szociális képességeinek megítélésére.

A harmadik megközelítés lényege, hogy a felnőttek és a gyerekek közötti különbségtételt már nem tekinti adottnak, a gyereket önálló tényleges társadalmi szereplőnek ismeri el, és nem csupán a család vagy más intézmények részeként kezeli (Christensen–Prout 2002). A negyedik megközelítés a kutatás aktív résztvevőjeként, alakítójaként határozza meg a gyerekeket, aminek háttérében a fentiekben is említett részvételi jogok nemzetközi deklarálása áll (Christensen–Prout 2002). Ennek következtében az utóbbi években a részvételi módszerek, mint a részvételi akciókutatás is, egyre népszerűbbek a gyerekek kutatásában (Hill 1997; Punch 2002a).

A változás tehát akképpen összegezhető, hogy a gyerekkor 1990-es évektől felbuk-

4 12. cikk (1) és 13. cikk (1) (ENSZ 1989).

kanó szociológiája élesen bírálta a felnőtt-gyerek dichotómiát alapul vevő megközelítéseket, amelyek a gyerekek eltérő kognitív fejlettsége miatt a gyerekkort a vizsgálat objektumának tartották. Ehelyett az a paradigma kezdett érvényesülni, amelyik a gyereket értelmes kutatási alanyként definiálta, és ennek értelmében a gyerekek kutatásba – eltérő szinteken és módokon – történő bevonását szorgalmazta.

Kutatási területek

A fentiekben ismertetett folyamatok eredményeképpen jelentősen megnőtt a gyerekek iránti szociológiai érdeklődés, elsősorban az etnográfiai jellegű és kvalitatív technikákkal készült vizsgálatok terjedtek el. Meg kell említeni az egészségügyhöz kötődő kutatási területek (mint a gyerekek kórházi tapasztalatai, krónikus betegségek, öngondoskodás) fontosságát (Christensen–Prout 2005), hiszen az orvosi kutatások hamarabb és bővebben tárgyalták a kutatáshoz kötődő etikai problémákat (Hill 2005). Az oktatáskutatás is jelentős terület, ahonnan az iskolai életet és teljesítményt középpontba állító vizsgálatokat érdemes kiemelni. Továbbá az identitás kérdésköre (gender- és etnikai identitás) is egyre inkább a gyerekek kutatásának fókuszába került (Christensen–Prout 2005). A gyerekek családon belüli kiemelkedő szerepe ellenére a családszociológia – az utóbbi évek néhány kivételétől eltekintve⁵ – nem vizsgálja a gyerekek családon belüli tapasztalatait (Morrow–Richards 1996).

Magyar kontextus

Magyarországon szintén igen kevés olyan szociológiai kutatást találunk, amelynek fókuszában gyerekek állnak, kiváltképp a kvalitatív kutatások területén. Főként nemzetközi kutatásokhoz kapcsolódó felmérések jellemzőek, mint a PISA-felmérés (Balázsi et al. 2013) az oktatáskutatás területéről, vagy az iskolás gyermekek egészségére, életmódjára vonatkozó kutatás, amely az Egészségügyi Világszervezettel való együttműködésben készült (Németh–Költő 2011). A Magyar Ifjúság (Székely 2013b) célcsoportjában (15 és 29 év közötti korosztály) szerepelnek ugyan kiskorúak, a kérdezettek legnagyobb része azonban felnőtt. Továbbá a fenti kutatások kvantitatív adatfelvételen alapulnak, és nem is térnek ki a gyerekek kérdésének módszertani vagy etikai dilemmáira. Elterjedtek

5 Ellen Galinskynek (1999) az 1990-es években az Egyesült Államokban készített reprezentatív felmérése, amelyben a gyerekek nézőpontját is vizsgálta a családi élet és a munka viszonyáról, úttörőnek számít. A Jensen és McKee (2003) által szerkesztett kötet szintén kifejezett hangsúlyt helyez a gyerekek perspektívájának feltárására a családot érintő változások tükrében.

a médiahasználatot vizsgáló kutatások, amelyekben már találkozhatunk fókuszcsoporthoz tartozó adatfelvétellel, de szintén nem tárgyalják a kiskorúakkal történő esetleges eltérő eljárásokat (László 2005; Székely 2013a). Az MTA TK RECENS nevű „Lendület” kutatócsoportjának egyik iskolások körében készült fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatával kapcsolatban találhatunk kitérőt a gyerekeket érintő módszertani dilemmák tárgyalására vonatkozóan (Bocskor–Szilasi 2015).

Módszertani és etikai kihívások

Az előzőek alapján elmondható, hogy a kutatók gyerekekkel kapcsolatos felfogása és a társadalom gyerekekről alkotott képe meghatározza a gyerekek kutatásának módját. A kutatók által elfogadott elméleti paradigma nagymértékben befolyásolja, hogy a felnőttek és a gyerekek közötti hasonlóságokat vagy épp a különbségeket tekintik-e hangsúlyosnak. Ebből következik, hogy a módszertani és etikai dilemmákat tárgyaló irodalomban ezen különbségek és hasonlóságok tárgyalása kulcsszerepet kap (Christensen–Prout 2002; Morrow–Richards 1996; Punch 2002a; Hill 2005). Az ezzel kapcsolatos kutatói nézőpontok befolyással vannak az összes kutatási folyamatra (Punch 2002a), így a minket érdeklő módszertani keretrendszer megalkotására és a vizsgálattal kapcsolatos etikai megfontolásokra is.

A gyerekek szociológiájának megközelítése a gyerekeket értelmes alanyként kezeli, és emiatt a hasonlóságokat emeli ki. Mégis nagyon fontos, hogy pár alapvető különbséggel tisztában legyünk, amikor gyerekekkel történő kutatást tervezünk. Hill (2005) három alapvető eltérést emel ki: a verbális kompetenciában megmutatkozó különbségeket, az egyenlőtlen erőviszonyokat és a gyerekek sebezhetőségét.

A verbális kompetenciában megmutatkozó különbségeket illetően az életkor szerinti eltérések vitathatatlanok: kifejezésmódban, szókincsben, és – a szóbeli képességeken túl – a megértésben és a figyelem fennmaradásában is eltérések mutatkoznak. A felnőttek és a gyerekek közötti egyenlőtlen viszonyok hátterében a felnőttcentrikus társadalom áll, aminek következtében a gyerekek a felnőttek ellenőrzése alatt állnak, akiknek hatalmuk van a gyerekek felett (Punch 2002a). Ennek a marginális helyzetnek, a hatalmi egyenlőtlenségeknek a feloldása a központi téma a gyerekek kutatásának módszertanában. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy a gyerekek sokkal sebezhetőbbek, védtelenebbek a meggyőzéssel és a befolyásolással szemben (Hill 2005).

A hasonlóságok közé sorolható, hogy a memóriában és az emlékezésben nincsenek lényeges eltérések felnőttek és gyerekek között, illetve hogy hasonló jogok illetik meg őket a kutatással kapcsolatos tájékoztatás terén (Hill 2005). A gyerekek és a felnőtt-

tek közötti különbségekből tehát alapvetően nem következnek, hogy a gyerekek kevésbé megbízható kutatási alanyok lennének (Greene–Hill 2005).

A gyerekeket középpontba állító vizsgálatoknak ezzel szemben mégis érdemes még egy fontos szempontot figyelembe venniük: a gyerekkor sokféleségét, különbözőségét. Az életkor szerinti eltérések, a nemek, az eltérő társadalmi és etnikai háttér mind befolyásolják, hogy milyen módszertani és etikai keretrendszer kell alkalmazni. Tehát a felnőttektől való megkülönböztetés ellenére nincsenek teljesen általános válaszok a felmerülő kérdésekre; a gyerekek diverzitása a kutatót folyamatos reflexivitásra ösztönzi (Punch 2002a; Hill 2005).

Kutatási etika

A gyerekekkel való kutatás módszertani diskurzusában az etikai megfontolások kapják a nagyobb hangsúlyt (Punch 2002a). Mielőtt rátérnék az említett kutatás szempontjából relevánsnak tartott dilemmák tárgyalására, röviden felvázolom, milyen fontos aspektusai jelennek meg a kutatási etikának a szakirodalomban.

A kutatási etikának két dimenzióját lehet elkülöníteni (Guillemin–Gillam 2004; Mazzoni–Harcourt 2014). Az első, amelyet az eljárási etika (*procedural ethics*, Guillemin–Gillam 2004: 263) kifejezéssel illetnek, a kutatás formális ügymenetére vonatkozik. Idetartozik az etikai kódexek előírásainak való megfelelés, az etikai bizottságok által történő jóváhagyások és engedélyezések, amelyek garantálják, hogy a kutatás módszere és tervezett megvalósítása megfelel az adott tudományterület etikai követelményeinek (Mazzoni–Harcourt 2014). A beleegyezés az egyik központi téma a gyerekek kérdezésének etikai szabályai között (Morrow–Richards 1996). A Magyar Szociológiai Társaság Etikai Kódexe (2001) nem tér ki a gyerekekkel történő kutatásra, az Amerikai Szociológiai Társaság Etikai Kódexét (2008), illetve más magyar tudományos és kutatói közösségek – pszichológia, piackutatás (Magyar Pszichológiai Társaság 2004; ICC/ESOMAR 2009) – gyakorlatát alapul véve elmondható, hogy gyerekek bevonásakor mind a gyerektől, mind a szülőtől beleegyezést kell kérni a kutatásban való részvételhez (a későbbiekben részletesen kitérek a beleegyezés kérdéskörére).

Az etika másik dimenziójának a kutatási terepen történő gyakorlati alkalmazás tekinthető. Ez azokra a mindennapos etikai dilemmákra vonatkozik, amelyek nem jelezhetők előre, és a kutatás bármely szakaszában azonnali döntési helyzetbe kényszerítik a kutatót. Ezeket „etikailag fontos pillanatoknak”, illetve mikroetikának nevezik a szerzők (Guillemin–Gillam 2004: 265), és olyan példákra alkalmazzák, mint amikor a résztvevő kényelmetlenül érzi magát a kutatási szituációban, illetve a kutatónak el kell

döntenie: tovább mehet-e egy kényes vagy fájdalmas téma tárgyalásában? Phelan és Kinsella (2013: 84) egy kutatási helyzetet írnak le, hogy szemléltessék az ehhez hasonló fontos momentumokat: a kutató érezte, hogy feszültebbé, kényelmetlenebbé válik a légkör. Erre elsősorban a gyerek nonverbális jeleiből lehetett következtetni: került a szemkontaktust, a padlót bámulta, halkabb lett stb. A kutató pedig, a megérzésére hallgatva, nem kérdezősködött tovább, hagyta, hogy a gyerek irányítsa az interjút. Végül ez a döntés fontos, addig feltáratlan információkhoz juttatta a kérdezőt.

Következésképpen a formális jóváhagyások nem képesek megoldást nyújtani az előreláthatatlan helyzetekre. A kutató egyéni felelőssége is fontos, sokszor a terepen kell gyors etikai döntést hoznia (Mazzoni–Harcourt 2014). A két megközelítés (formális eljárások és a morális „tartás”) összhangja és a kutató folyamatos reflexivitása szükségesek a kutatás etikus lebonyolításához (Christensen–Prout 2002). A reflexivitás fogalmának kulcsszerepe van, amelyet Guillemim és Gillam (2004) a kutatás etikai gyakorlatára is kiterjesztettek, a gyerekek kutatásában pedig kiemelkedő jelentőséggel bír (Christensen–Prout 2002; Punch 2002a). Warin (2011) a reflexivitást kifejezetten az etikai éberséggel való kölcsönös kapcsolatként értelmezi.

A szakirodalomban többnyire összemosisódnak a gyerekek kutatásával kapcsolatos etikai és módszertani kihívások. A továbbiakban ezért nem a két terület elhatárolását veszem alapul, hanem három, a korábban is említett felnőtt-gyerek különbségre fókuszálok: a hatalmi egyenlőtlenséget, a kompetencia kérdéskörét és végül a szülői kapuórszerepet tárgyalom. (Ez utóbbi a gyerekek sebezhetőségéhez kapcsolódik, hiszen a gyerekek elérése csak a felnőtteken keresztül lehetséges.) E három kulcsterületen igyekszem bemutatni, milyen – módszertani és etikai értelemben vett – döntési helyzeteket hoz létre a gyerekekkel történő kutatás.

Hatalmi egyenlőtlenség

A legtöbb kutató álláspontja szerint az eltérő hatalmi és státuszbeli pozíció elsősorban etikai megfontolásokat vet fel, illetve a nehézségek nagy részét az eredmények interpretációja okozza (Punch 2002a; Hanafin et al. 2014). A kutatás tervezésének és az adatok felvételének fázisát tekintve is fontos szempontokra irányítja azonban a figyelmet a gyerekek egyenlőtlen hatalmi helyzete. Befolyásolhatja a gyerekek kutatási részvételét, ami alapvetően etikai problémákhoz vezet ugyan, de ezáltal az adatok megbízhatóságát is veszélyeztetheti. A felnőttek és a gyerekek közötti eltérő erőviszony a kétszemélyes szituációkban még élesebben jelenhet meg. Ilyenek például a szülők és a gyerekek közös idejét vizsgáló kutatásban is tervezett személyes interjúk. Két kérdéskört emel-

nék ki, amelyeknek jelentős szerepe lehet a pozíciók közötti eltérések kiegyenlítésében: a szabad döntés biztosítását és a megfelelő kutatási módszer kiválasztását. A továbbiakban ezeket tárgyalom.

A kutató és a kutatás alanya között alapvetően egyenlőtlen hatalmi helyzet áll fenn. Felmerülhet tehát a probléma, hogy a kutatás alanya igyekszik olyan válaszokat adni, amelyeket számítása szerint a kutató kedvezően ítél meg. Ez jelentősen befolyásolhatja az adatokat. Amennyiben a kutatás alanyai gyerekek, egy további hatalmi dimenzió, a felnőttek és gyerekek eltérő hatalmi helyzete felerősíti ezeket a hatásokat. Tehát az egyenlőtlen pozícióból adódóan megkérdőjelezhető, hogy a gyerekek van-e szabad döntési joga a kutatásban való részvételre vonatkozóan, illetve hogy saját véleményét osztja-e meg a kutatóval, és nem csak az elvárásoknak kíván megfelelni.

A gyerek szabad döntésének minél szélesebb körben való érvényesítése a bizalom kiépítését szolgálja. A jó és bizalmas kapcsolat a kutató és a gyerek között elengedhetetlen, hozzájárulhat az adatok megbízhatóságának és érvényességének növeléséhez (Punch 2002a).

Elsőként a kutatásban való részvételt érdemes kiemelni. A részvétellel kapcsolatos döntési jogot a beleegyezési nyilatkozat kérése biztosítja, továbbá hozzájárul ahhoz is, hogy a gyermek komfortosabban érezze magát, hiszen partnerként kezelik. A szülők későbbiekben tárgyalandó kapuőrszerepe ezzel kapcsolatban kiemelt jelentőséggel bír.

A beleegyezés funkcióit a következőképpen lehet összegezni: a résztvevőket informálnia kell a kutatás céljáról, hogy mit vár el tőlük, mennyi időt vesz igénybe, melyek lesznek az eredmények közzétételének módjai, illetve bizalmasan kezelik-e az adatokat. A kutatási cél explicitté tételével kapcsolatban felmerül annak a veszélye, hogy a gyerek – a fent említett sajátos társadalmi pozíció miatt – a vélt elvárásoknak megfelelő információt osztja meg a kutatóval. A kutatási cél eltitkolása vagy részleges magyarázata azonban komoly etikai problémákat vet fel (Hill 2005). A kutatás tervezésének ez fontos dilemmája.

Amennyiben a gyermek nem tud írásos beleegyezést adni, szóban kell tájékoztatni a kutatásról, és meggyőződni arról, hogy érti, miről van szó, valamint hozzájárul a részvételhez. A kutatók többsége szerint kamaszoktól már lehet beleegyező nyilatkozatot kérni, illetve hétéves kor felett már a gyermek maga is hozzájárulhat a kutatási részvételhez. A szülői beleegyezés szükségességét azonban ezek nem írják felül (Hanafin et al. 2014).

A reflexivitást szem előtt tartva további fontos aspektusa a beleegyezésnek, hogy nem pusztán egy egyszeri eseményként, hanem folyamatként kell értelmezni, amely lehetőséget ad arra, hogy a gyerek a vizsgálat bármelyik szakaszában véget vethessen az interjúnak, vagy számára kellemetlen kérdéseket megválaszolatlanul hagyjon (Hill 2005; Warin 2011).

Az erőviszonyokban lévő különbségek mérséklését teszi lehetővé, ha a kutatás körülményeivel kapcsolatban is döntési jogot biztosítunk a résztvevőknek. Míg a résztvevők beleegyezése a kutatási módszerek többségében szükséges, a kutatás körülményeivel kapcsolatos döntések átengedésére nem mindig van lehetőség. Ebből a szempontból az interjúzáskor a résztvevők sokkal nagyobb szabadsággal rendelkeznek, mint más kvalitatív módszerek (fókuszcsoport, résztvevő megfigyelés) alkalmazása során. Az interjúzás helyszínének és időpontjának szabad megválasztása megalapozhatja a kutatóba vetett bizalmat is (Greene–Hill 2005). A gyerekekkel történő kutatások legnagyobb része valamilyen intézményben történik, például iskolákban vagy egészségügyi intézményekben. A kutatónak érdemes tisztában lennie azzal, hogy a gyerekek kevesebb kontrollal rendelkeznek a felnőttek által uralt terekben (Punch 2002a), így a vizsgálat helyszíne jelentősen befolyásolhatja a kutatás eredményeit. A felnőttek és a gyerekek közötti egyenlőtlen erőviszony szempontjából kifejezetten hasznos lehet, ha a gyerekeket a saját környezetükben kérdezzük, ahol kényelmesen és biztonságban érzik magukat.

Korábbi kutatási tapasztalatok mégis ellentétes eredményeket tükröznek az otthoni kérdezés hatásaival kapcsolatban. Egyrészt alátámasztják, hogy az otthoni környezet biztosítja az informalitást és a nagyobb önállóságot (Mayall 2000), másrészt a gyerekek kutatási tapasztalatait vizsgáló egyik felmérés azt mutatta, hogy a személyes és otthoni léttel kapcsolatos kérdéseket kifejezetten toladónak tartják az otthoni környezetben (Hill 2006). Az otthon történő interjúzás a szülők szerepével kapcsolatban is kulcsfontosságú, amire a későbbiekben bővebben kitérek.

A megfelelő kutatási módszer kiválasztása szintén mérsékelheti az egyenlőtlenséget a kutató és a gyerek között. A tradicionális módszerek – mint amilyen a kvalitatív interjú technikája is – alkalmazására különösen igaz, hogy egyenlőtlen hatalmi helyzetet teremthet a kutató és a kutatás alanya között. A gyerekek számos okból nem mondhatnak igazat, például, ha el szeretnék kerülni a kínos vagy fájdalmas beszélgetést, illetve szégyenérzetből. Ez a felnőttekre is igaz ugyan, de a gyerekek a társadalomban elfoglalt – fentiekben tárgyalt – pozíciójuk miatt igyekeznek a felnőtteknek tetsző válaszokat adni. Ebből a szempontból a személyes interjú szituációja kifejezetten problematikus, hiszen a gyerekeknek egy vizsgaszituációhoz hasonló helyzetben kell egy idegen felnőttnek válaszolnia az életével kapcsolatos, akár kifejezetten személyes kérdésekre is – mint a szüleivel való viszony, az egyéni elégedettsége (Punch 2002a). Kutatási helyzetben tehát érdemes ezt a távolságot valamiképpen csökkenteni érvényes és megbízható információk megszerzésének érdekében.

Számos kutató (Punch 2002b; Greene–Hill 2005) az olyan innovatív módszerek használatát tekinti hatékony megoldásnak, amelyek elsősorban a tevékenységet he-

lyezik központba, pl. az írásos módszereket (mint a rajzolás, naplővezetés) vagy akár vizuális technikák alkalmazását (fotók készítése a gyerekek által).

Punch (2002a; 2002b) amellett érvel, hogy ezek a módszerek mérsékelhetik az egyenlőtlen hatalmi viszonyokat, a gyerekek nem olyan helyzetben vannak, ahol rögtön megfelelő választ kell adniuk, így lehetőséget kapnak arra, hogy elgondolkozzanak a témán. Példaként szolgál egy 13–14 éves skót gyerekekkel készített vizsgálat, amelynek során a „titkos dobozt” mint innovatív technikát használták. Ezáltal érzékeny kérdésekről oszthattak meg az alanyok releváns információkat egy zárt dobozba dobott névtelen papíron (Punch 2002b).

Az interjú módszerét illetően ugyanezen kutatás a gyerekek reflexióit vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy a csoportos interjú szituációját jobban szerették, mint az egyéni interjút. Főként a fiúk érezték magukat komfortosabban kortársaik körében. Az interjúztató neme ebből a szempontból nagyon fontos szerepet tölt be, amire érdemes készülni a kutatás tervezésekor. Az egyéni interjú előnyei is kibontakoztak: a bizalmasabb légkört és ezáltal a személyes vélemény, tapasztalatok megosztásának lehetőségét nagyra értékelték a résztvevők (Punch 2002b).

Kompetencia

A következő sarkalatos pont a gyerekek kompetenciájának kérdése. A gyerekkor értelmezésével kapcsolatos álláspontunk szorosan összefügg azzal, mennyire tartjuk a gyermeket értelmesnek, hogy kutatási alanyként – egyes esetekben a kutatási folyamat aktív alakítójaként – bevonjuk a vizsgálatba. A gyerekek kompetenciájának megítélése befolyásolhatja, hogy melyik korosztályt választjuk vizsgálatunk célcsoportjának, illetve hogy milyen kutatási technikát tartunk alkalmasnak. A következőkben az ezen döntésekkel kapcsolatos dilemmákat ismertetem.

A gyerekek kompetenciájának megítélését illetően az életkor szerinti meghatározás marad döntő jelentőségű. A legtöbb kutatás a fejlődéslélektani megközelítést alapul véve azt a korosztályt jelöli ki vizsgálatra, amelyet már elég érettnak tart arra, hogy használható adatokkal szolgáljon (Hill 1997). Számos kutató azonban amellett érvel, hogy az életkor szerinti elkülönítést kritikusan kell szemlélni. A megértésbeli különbségeknek központi szerepet kell ugyan betölteniük, mégsem érdemes a kort a fejlettséggel azonosítani. Egyrészt ez elfedi a korosztályon belüli sokféleséget (Greene–Hill 2005), másrészt a gyermek fejlődésének modelljei társadalmilag és kulturálisan meghatározottak (Punch 2002a: 324). Mégsem vitatható az életkor társadalomban betöltött kulcsszerepe, hiszen a gyerekek életútjának meghatározásában is jelentőséggel bír. Az

intézményrendszerben (például az oktatási intézményekben) való előrehaladás az azonos korú gyerekek számára hasonló tapasztalatokat eredményez (Greene–Hill 2005). Mauthner (1997) is fontos dimenzióként jelöli meg az életkorhoz kötődő kognitív fejlettségi szintet. A személyes interjú technikáját, illetve az önkitöltős módszerek alkalmazását az idősebb gyermekek vizsgálata esetén tartja célszerűnek. Érdeemes tehát azt az egyensúlyt megtalálni, amelyben a kutató adott korosztályról alkotott előfeltevései nem határozzák meg a megközelítésének módját (Kirk 2007: 1256).

A megfelelő kutatási technika kiválasztása nemcsak a felnőttek és a gyerekek közötti egyenlőtlen pozíció kiegyenlítésére, de arra is szolgál, hogy a gyerekektől a képességeikhez és preferenciáikhoz igazodó módszerrel jussunk információhoz (Punch 2002b).

A fentiekben említett innovatív technikák interjúval való ötvözésének esetében elterjedt a 'gyerekbarát módszerek' kifejezésének használata. Ezzel kapcsolatban is hasonló kritikával találkozhatunk a szakirodalomban, mint ami az életkor szerinti megkülönböztetést érte. Eszerint ezen technikák esetében a gyerekbarát jelleg hangsúlyozása éppen ellentétes a gyerekkor új szociológiájának felfogásával, és a gyerekek éretlenségét, hozzá nem értését emeli ki (Punch 2002a). Továbbá ezen módszerek a felnőttek kutatásában is hasznosak lehetnek, ezért Punch (2002a) a kifejezés használata ellen érvel. Ezt indokolja a gyerekek különböző interjúzási stratégiákról alkotott véleménye is, miszerint nem kedvelték jobban a tevékenység alapú módszereket, mint a tradicionális interjúzást (Punch 2002b). A gyerekek sokfélesége jól tükröződik a kutatási preferenciáikban, és ezek a különbségek is meghatározhatják a módszer(ek) kiválasztását (Greene–Hill 2005). Többféle módszer alkalmazása ezért hatékony lehet a gyerekkor különbözőségének megragadására és az eltérő nézőpontok feltárására (Hill 2006). Az interjúzás jól összeköthető ezekkel a tevékenység alapú feladatokkal, érdekesebbé teszi a kutatást, fenntartja az érdeklődést. Az interjúzáshoz kapcsolható vizuális módszerek közül érdemes kiemelni a fotóinterjú alkalmazását, amelynek során a gyerekek meghatározott témákban fotókat készítenek, amelyeket az interjúzás során bemutatnak és megtárgyalnak (Zartler–Richter 2014; Jorgenson–Sullivan 2010). Ugyanígy rajzok alkalmazása kisebb gyermekek vizsgálata esetén vagy a naplóírás szintén hatékony kiegészítésként szolgálhat (Punch 2002a). A tradicionális és tevékenység alapú technikák összekapcsolása tehát gazdag és sokrétű adatot eredményezhet (Punch 2002b).

Kapuórszerep – a szülők

A gyerekek kutatásban való részvételekor a védelmük biztosítása kitüntetett helyen szerepel. Ez némiképp ellentmond a fentiekben sokat hangsúlyozott kutatási részvétel

támogatásának (Hanafin et al. 2014). A gyerekek védelmének elsődlegessége számos dilemmát vet fel. A következőkben egy ehhez kapcsolódó fontos problémát, a szülők kapuórszerepét, ezzel összefüggésben pedig az otthoni interjúzás kérdéseit mutatom be.

A gyerekek védelmének érdekében konszenzus van arra nézve, hogy kutatásban való részvételük feltétele, hogy ahhoz a felnőttek, többnyire a szülei is hozzájáruljanak (Hanafin et al. 2014; Hill 2005). Ennek oka a gyerekek szülőtől függő jogi státusza, így leggyakrabban egy felnőttön keresztül lehet kapcsolatba lépni velük. A kutatás témájától és helyszínétől függően többen is betölthetnek kapuórszerepet, elsősorban a szülők, de tanárok és nevelők is. A családkutatás témájára fókuszálva a továbbiakban elsősorban a szülők kapuórszerepére térek ki (Hill 2005).

A szülők kapuórszerepe először is jelentősen befolyásolja a kutatási alanyok toborzását (Hanafin et al. 2014). Számos ország elfogadta ugyan a fentiekben is említett ENSZ-egyezményt, miszerint a gyerekeknek joguk van véleményt alkotni bizonyos kérdésekben (főként, amikor már elég érettek ehhez, például kamaszkorban), ha azonban a szülő nem adja a beleegyezését, a gyerek saját akaratától függetlenül nem vehet részt a kutatásban (Hill 2005). Az érzékeny kutatási terület és kérdések (mint a kábítószer-használat, családon belüli erőszak, kamaszok szexuális aktivitása stb.), illetve az időigényes vizsgálat (pl. a személyes interjú) kiválthatják a szülők elutasítását (Hanafin et al. 2014). Nem feltétlenül egyszerűbb a helyzet, ha a szülő beleegyezik az interjúba, mert ez is befolyásolhatja a gyerek együttműködését, hiszen olyankor már nehezebben utasítja vissza a részvételt, még akkor is, ha magától nem venne részt a vizsgálatban. Erre utalhat, ha az interjú során a gyerek kedvetlen, láthatóan kényelmetlenül érzi magát, és nem nagyon működik együtt a kutatóval (Hill 2005).

További nehézséget okoz, hogy a szülőnek többnyire joga van jelen lenni az interjúzás során. Ez főként otthoni interjúzáskor felmerülő probléma, és jelentősen befolyásolhatja, sőt torzíthatja az eredményeket. Komolyan veszélyezteti a bizalmas légkör kialakulását és a gyerekek jogát a magánszférához, adataik védelméhez (Hanafin et al. 2014). Főként a családkutatás területén okoz gondot, ahol a család több tagjának véleménye is a vizsgálat fókuszában áll (Mauthner 1997). Eltérő eredményekre vezet, ha a tinédzsereket egyedül vagy a szüleikkel együtt kérdezzük. Az anya sokszor jelen szeretne lenni, és kontrollálni a gyerek válaszait, főleg kisgyermek esetében. Ennek célja lehet, hogy a külvilág felé mutatott családi kép ne sérüljön (Mauthner 1997: 19). A szülői jelenlét persze lehet akár megnyugtató is a gyerek számára – így oldottabban érzi magát a kutatóval és erősítheti az együttműködését (Hill 2005). Ideális megoldást jelenthet, ha a gyerekekkel történő interjú nyitott térben, de a szülők hallótávolságán kívül történik. Ez azonban számos háztartásban nem megvalósítható, vagy a szülők

állják ennek útját, amennyiben a családban kevésbé fogadják el a gyermek privát szféráját. Ilyenkor megoldás lehet, ha az érzékenyebb kérdéseket írásban teszi fel a kutató (Hanafin et al. 2014).

Az otthon történő interjúzás kapcsán egy további probléma is felmerül, nevezetesen a kutató szerepének kérdésköre, hiszen vendégként van jelen a háztartásban. Ezért fontos a kutatói szerepkör tisztázása és a határok felállítása. A kutatónak alkalmazkodnia kell a vendéglátók – így a gyerek – igényeihez is (Mayall 2000).

Módszertani implikációk

Ebben a részben a fentiekben felvázolt dilemmákra reflektálva a szülők és a gyerekek közös idejét vizsgáló kutatás szempontjából releváns módszertani implikációkat foglalom össze. (Lásd az *1. táblázatot*.) A kutatás jelenleg a módszertan kidolgozásának fázisában tart. Ennek keretében merült fel a célcsoport kiválasztásának kérdése, illetve a gyerekek interjúztatásához kapcsolódó sajátos módszertani és etikai kihívások megismerésének és a tervezett kutatásban történő megoldásának igénye.

Korábbi kutatások a többféle módszertan alkalmazását, a tradicionális és tevékenységalapú technikák ötvözését tartják célszerűnek. Az eltérő szemléletű technikák összekapcsolása egyrészt az egyenlőtlen hatalmi helyzet kiegyenlítését segítheti a tevékenység középpontba állításával, másrészt a képességek és preferenciák sokféleségéhez is hatékonyan igazodik.

A vizsgálat fókuszában családok állnak, a családtagok egymásról és a családi dinamikáról alkotott véleménye is a vizsgálat tárgyát képezi, ezért az egyéni interjúzás mellett döntöttünk. Továbbá korábbi empirikus kutatások is igazolták, hogy az egyéni módszerrel bizalmasabb légkört lehet kialakítani, amelyben lehetőség nyílik a személyes vélemények és tapasztalatok megosztására (Punch 2002b). A fentieket alapul véve azonban érdemes lehet egyéb innovatív módszertant is beilleszteni a kutatási folyamatba. Zartler és Richter (2014) úgy találták, hogy a fotóinterjú hatékony vizsgálati módszer a családkutatásban, segítheti az érzékeny témák kifejtését is. Az idő felhasználásának és az otthoni technológiahasználatnak a vizsgálatát tekintve ez a módszer kifejezetten hasznos lehet, mert így olyan otthoni jelenetekbe is bepillantást nyerünk, amelyeket nem tudunk másképp megfigyelni (Punch 2002a). A szakirodalomban mindkettőre találhatunk példát: az idő eltöltésének (Zartler–Richter 2014), illetve a technológiai környezetnek fotók általi ábrázolására is (Jorgenson–Sullivan 2010). A fotók mellett a naplórírás is hatékony eszköz lehet arra, hogy a gyerekek mindennapjaikról információt szerezzünk (Punch 2002a).

A kompetenciához kapcsolódóan a célcsoport meghatározásában jelentős szerepet játszott, hogy melyik az a korosztály, amellyel már megvalósítható egy félig strukturált kvalitatív interjú kutatás. Az életkor szerinti elkülönítés kritikája ellenére a szakirodalom alátámasztja előzetes feltevésünket, miszerint az általunk választott célcsoport (12–16 évesek) körében alkalmas módszer lehet az egyéni interjú készítése. A tinédzserrek kognitív fejlettsége mellett a kamaszkor időszakának sajátos, kifejezetten érzékeny mivolta is az egyéni interjú alkalmazását támasztja alá, mert ezek során bizalmasabb légkör kialakítására van lehetőség.

Érdemes kiemelni még egy fontos szempontot: a kutatási témát. A kutatási terület is gyakorta befolyással bír arra, melyik korosztályt állítja fókuszba a vizsgálat. Mivel a közös idő vizsgálatok fontos szerepet tulajdonítunk a technológiahasználat hatásainak is, indokolt volt, hogy a kiskamasz generációra essen a választásunk. A technológiával kapcsolatos kutatások is azt erősítik, hogy tízéves kor környékén történik áttörés a gyerekek technológiahasználatában. Továbbá azt is korábbi empirikus tapasztalatok támasztják alá, hogy a tinédzserek technológiahasználatára igen intenzív, és jelentősen eltér a felnőttekétől (Aarsand 2007; Dén-Nagy–Király–Paksi 2012). Többek között ez is motiválta a kutatási érdeklődésünket, és befolyásolta a célcsoport meghatározását.

A kutatási helyszín kérdésköre egyrészt a hatalmi egyenlőtlenség mérséklése és a szülői kapuórszerep kapcsán merült fel. A szülők és a gyerekek közös idejének vizsgálatok, ahol mindkét felet megszólítja a kutatás, az otthoni közeg a legpraktikusabb választás. Ezt erősítik azok a korábbi kutatási tapasztalatok, amelyek az otthoni interjúzás bizalmasabb, informálisabb jellegét emelik ki. Továbbá, mivel a vizsgálat az otthoni technológiahasználatot is fókuszba állítja, mindenképpen hasznos lehet képet kapni a vizsgált családok életteréről.

A szülőkkel töltött közös idő vizsgálata kapcsán a családtagok – főként a gyerekek – elégedettségének és véleményének feltárása különösen érzékennyé teszi a témát. Korábbi kvalitatív családkutatási tapasztalatok is igazolják, hogy a kutatóval szemben a családot az alanyok egységben jelenítik meg, így kifejezetten nehéz lehet érvényes és megbízható válaszokat szerezni a családi működés és kapcsolatok után érdeklődő kutatói kérdésekre (Mauthner 1997). Ezenfelül a szülők jelenlétének hatásával is számolni kell. Ezért nagyon fontos, hogy a vizsgálatról (annak folyamatáról, céljairól) minél részletesebb tájékoztatást kapjanak az alanyok. A kutatónak pedig minden esetben (pl. érzékeny téma, szülők befolyásolása) reflexíven kell viszonyulnia az adott szituációhoz, és a kutatás körülményeit a legkörültekintőbben kell számításba vennie az elemzési folyamatban és az eredmények értelmezésekor.

1. táblázat: A gyerekek kutatásával kapcsolatos módszertani és etikai dilemmák

Dilemmák	Megoldási javaslatok	Saját kutatási válaszok
<p><i>Egyenlőtlen hatalmi helyzet</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kutatási részvétel befolyásolása • kutató vélt elvárásainak való megfelelés (megbízhatóság és érvényesség) • vizsgálat helyszínének hatása (kontroll birtoklása) <ul style="list-style-type: none"> • otthoni környezet kettőssége: önállóság vs. tolokodás 	<ul style="list-style-type: none"> • széles körű tájékoztatás, beleegyezés kérése • szabad döntés lehetőségének biztosítása a kutatási körülményekkel kapcsolatban • innovatív/tevékenység-alapú kutatási módszerek alkalmazása • reflexivitás, az etikailag fontos pillanatok felismerése 	<ul style="list-style-type: none"> • széles körű tájékoztatás, írásos beleegyezés kérése szülőktől és gyerektől • egyéni interjú használata és fotó- és/vagy naplókészítés integrálása: gyerekek által az interjúzás előtt megadott témákban készített fotók /időtöltésről vezetett napló megtárgyalása • otthoni környezetben történő interjúzás: kutatási téma befolyása • bizalmas kapcsolat kiépítése a családdal: korai kapcsolatfelvétel, a kutatás bemutatása, rugalmasság, folyamatos alkalmazkodás az alanyok igényeihez
<p><i>Kompetencia</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • célcsoport meghatározásának kérdése: korosztályon belüli sokféleség vs. sajátos jellemzők • megfelelő kutatási módszer megválasztása • képességek különbözősége 	<ul style="list-style-type: none"> • életkor szerinti kiválasztás kritikus alkalmazása, kutatói előfeltevések figyelmen kívül hagyása • többféle kutatási módszer alkalmazása, tevékenység-alapú és hagyományos technikák ötvözése 	<ul style="list-style-type: none"> • célcsoport (12–16 év) meghatározása: kutatási terület (technológiahasználat és szülői idő) befolyása • kognitív fejlettség és kamaszkor érzékenysége: egyéni interjú alkalmazása • egyéb technikák (fotó/napló) bevonása
<p><i>(Szülői) kapuőrszerep</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kutatási részvétel meghatározása • szülői jelenlét kettős hatása • otthoni interjúzás: megbízhatóság, adatok védelme, magánszférához való jog 	<ul style="list-style-type: none"> • részletes tájékoztatás • érzékeny kérdések írásban történő megválaszolása • kutatás körülményeinek körültekintő számításba vétele az adatok elemzésekor 	<ul style="list-style-type: none"> • a kutatás részletes (írásos és személyes) bemutatása • „titkos doboz”, illetve hasonló megoldások integrálása az írásban történő válaszadás lehetőségének biztosítására • a szülői jelenlét és egyéb otthoni befolyásoló tényező számbavétele az adatok elemzése és interpretációja során

Konklúzió

A gyerekkor újfajta értelmezése, a gyerekek társadalmi csoportként való meghatározása lehetővé tették az összehasonlító vizsgálatok végzését (Christensen–Prout 2005). Ez a látásmód megengedi, hogy a közös idő vizsgálata esetén a szülők és gyermekeik tapasztalatait és percepcióit összevessük. Jelen írás a gyerekekkel történő kutatás módszertani dilemmáit tárgyalta, elsősorban a kvalitatív interjúzás technikára fókuszálva. Mivel a kvalitatív adatok jobban tükrözik a tapasztalatok gazdagságát (Greene–Hill 2005), a kutatási célokhoz igazodva erre a módszertanra esett a választás.

A gyerekkor új szociológiájának értelmezésében egyaránt megfigyelhető a gyerekkor sokféleségének kiemelése és ezzel szemben az univerzális jelleg hangsúlyozása. Egyrészt a gyerekkor társadalmi konstrukcióként való felfogása lehetővé tette a sokféleképpen megélt gyerekkor felismerését. Másrészt társadalmi formaként való értelmezése azt eredményezte, hogy a gyerekek egységes társadalmi csoportként jelentek meg, amelyben a jellegzetes hasonlóságok kiemelése vált fontossá (Christensen–Prout 2005). A gyerekek kutatásának módszertanában ezért jelentős szerepet kap a két nézőpont (a sokféleség és egység hangsúlyozása) közötti egyensúly megtalálása. A kutató gyerekekkel, gyerekkorral kapcsolatos előfeltevései nagymértékben kijelölik a kutatás módszertanának kereteit, ezért érdemes ezen feltételezésekre a kutatástervezéskor reflexíven tekinteni.

A gyerekkutatások módszertani és etikai problémáinak legjelentősebb forrását a felnőttek és gyerekek (a kutató és a résztvevő) közötti egyenlőtlen hatalmi viszony jelenti. Ezzel kapcsolatban két kulcspontot emeltem ki. Egyrészt a megfelelő módszertan kiválasztását. Az innovatív, tevékenységet középpontba állító technikák ötvözése hagyományos módszerekkel hatékonyan csökkentheti a kutató és a résztvevő közötti hatalmi távolságot. Másrészt a gyerekek számára – a kutatás részvételével, helyszínével, menetével kapcsolatban – biztosított minél szélesebb körű döntési jogot említettem, amely szintén a bizalom kiépülésének irányába hat.

A módszertani kérdések fontos meghatározója az is, hogy a kutató mennyire tekinti hozzáértőnek a gyereket a kutatásban való részvételhez. Itt szintén jelentős szerepet játszik a vizsgálati módszer. Korábbi kutatási tapasztalatok alapján elmondható, hogy a tradicionális és az innovatív módszerek alkalmazásának párosítása jól igazodik az egyéni kompetenciához, továbbá érdekes a résztvevőknek, és egyben gazdag adatgyűjtést tesz lehetővé (Punch 2002a).

Az egyes korcsoportok közös tapasztalatai miatt a kutatás témája is kijelölheti a vizsgálni kívánt korosztályt. A gyerekek képességeinek megítélésékor azonban az életkor

szerinti kiválasztást kritikusan kell alkalmazni, a kutatói előfeltevéseket figyelmen kívül kell hagyni, ezáltal a korosztályon belüli sokféleség is megjelenhet.

Míg a gyerekek elhanyagolt nézőpontja és a részvételi jogaik érvényesülése miatt számos kutató a gyerekek kutatásba való bevonása mellett érvel, a gyerekek védelmének elsődlegessége jelentősen befolyásolhatja a valódi részvételüket. Ezzel kapcsolatban a szülők kapuőrszerepét érdemes kiemelni. A szülők beleegyezése esetén a kutatási célok részletes bemutatása megoldás lehet arra, hogy a szülői jelenlétet – főként a családi dinamika vizsgálata esetén – elkerüljük. Más esetben az eredmények értelmezésekor és közlésekor kell kitüntetett figyelmet szentelni az esetleges szülői befolyásolásnak.

Összegzőképpen a gyerekek kutatásával kapcsolatban a reflexivitás kritikus szerepét hangsúlyoznám. A kutatónak reflektálnia kell saját szerepére, előfeltevéseire, továbbá a reflexivitásnak tükröződnie kell a módszer kiválasztásában és a kutatás lebonyolítása során is. Ezenkívül eszközül szolgál a vizsgálat etikus lebonyolításához.

Hivatkozások

- Aarsand, P. A. (2007). *Around the Screen. Computer activities in children's everyday lives*. Dissertation. Linköping University, The Department of Child Studies. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:23606/FULLTEXT01.pdf?gathStatIcon=true> (2015. 01. 21.).
- American Sociological Association (2008). *Code of Ethics and Policies and Procedures of the ASA Committee on Professional Ethics*. Washington: American Sociological Association. <http://www.asanet.org/images/asa/docs/pdf/CodeofEthics.pdf> (2015. 12. 17.).
- Ashbourne, L. M. – Daly, K. J. (2012). Changing Patterns of Family Time in Adolescence: Parents' and Teens' Reflections. *Time & Society*, 21(3): 308–329. doi: 10.1177/0961463X10387689.
- Balázi I. – Ostorics L. – Szalay B. – Szepesi I. – Vadász Cs. (2013). *PISA 2012 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf (2016. 01. 02.).
- Bocskor Á. – Szilasi K. (2015). *Baráti kapcsolatok és népszerűség hatodik osztályosok körében: Egy fókuszcsoportos kutatás eredményei és módszertani implikációi*. Budapest: A bizonytalanság szociológiája. A Magyar Szociológiai Társaság és az ELTE Társadalomtudományi Kar konferenciája, 2015. november 19–21.

- Brannen, J. – O'Brien, M. (1995). Childhood and the sociological gaze: Paradigms and paradoxes. *Sociology*, 29(4), 729–737. doi: 10.1177/0038038595029004011.
- Christensen, P. – James, A. (eds.) (2000). *Research with Children: Perspectives and Practices*. London: Falmer Press.
- Christensen, P. H. (2002). Why more “Quality Time” is not on the top of children’s lists: The “Qualities of Time” for children. *Children & Society*, 16(2), 77–88. doi: 10.1002/chi.709.
- Christensen, P. – Prout, A. (2002). Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9(4), 477–497. doi: 10.1177/0907568202009004007.
- Christensen, P. – Prout, A. (2005). Anthropological and sociological perspectives on the study of children. In Greene, S. – Hogan, D. (eds.): *Researching Children’s Experience: Approaches and Methods*. London: Sage, 42–60.
- Dén-Nagy I. – Király G. – Paksi V. (2012). A család változásai és az infokommunikációs technológiák. Budapesti Gazdasági Főiskola. Útkeresés és növekedés 11. Tudományos Konferencia (2011. november 10–11.). http://elib.kkf.hu/okt_publ/tek_2011_36.pdf (2015. 01. 20.).
- Egyesült Nemzetek Szervezete (1989). A gyermekjogairól szóló egyezmény. Kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064. TV (2016. 01. 04.).
- Egyesült Nemzetek Szervezete (2013). Definition of Youth. <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf> (2015. 12. 19.).
- Galinsky, E. (1999). *Ask the Children: What America’s Children Really Think About Working Parents*. New York: William Morrow.
- Greene, S. – Hogan, D. (eds.) (2005). *Researching Children’s Experience: Approaches and Methods*. London: Sage, 61–86.
- Greene, S. – Hill, M. (2005). Researching children’s experience: Methods and methodological issues. In Greene, S. – Hogan, D. (eds.): *Researching Children’s Experience: Approaches and Methods*. London: Sage, 1–21.
- Guillemin, M. – Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and “Ethically Important Moments” in research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261–280. doi:10.1177/1077800403262360.
- Hanafin, S. – Brooks, A. M. – Roche, G. – Meaney, B. (2014). Methodological and ethical issues arising in carrying out research with children and young people. In Tourangeau, R. et al. (eds.): *Hard-to-Survey Populations*. Cambridge: University Press, 316–346. doi: 10.1017/CBO9781139381635.019.
- Hill, M. (1997). Participatory research with children. *Child & Family Social Work*, 2(3), 171–183. doi: 10.1046/j.1365-2206.1997.00056.x.

- Hill, M. (2005). Ethical considerations in researching children's experiences. In Greene, S. – Hogan, D. (eds.): *Researching Children's Experience: Approaches and Methods*. London: Sage, 61–86.
- Hill, M. (2006). Children's voices on ways of having a voice: Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood*, 13(1), 69–89. doi: 10.1177/0907568206059972.
- ICC/ESOMAR (2008). ESOMAR World Research Codes & Guideline. Interviewing children and young people. World ESOMAR Research. https://www.esomar.org/uploads/public/knowledge-and-standards/codes-and-guidelines/ESOMAR_Codes-and-Guidelines_Interviewing-Children-and-Young-People.pdf (2016. 03. 18.).
- Jensen, A-M. – McKee, L. (eds.) (2003). *Children and the Changing Family. Between Transformation and Negotiation*. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Jorgenson, J. – Sullivan, T. (2010). Accessing children's perspectives through participatory photo interviews. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 11(1), Art. 8. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs100189> (2015. 12. 23.).
- Kirk, S. (2007). Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 44, 1250–1260. doi:10.1016/j.ijnurstu.2006.08.015.
- Kremer-Sadlik, T. – Paugh, A. L. (2007). Everyday moments: Finding 'Quality Time' in American working families. *Time & Society*, 16(2–3): 287–308. doi: 10.1177/0961463X07080276.
- LaRossa, R. – Wolf, J. H. (1985). On qualitative family research. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 531–541. doi: 10.2307/352256.
- László M. (2005). Hírműsorok generációs szemmel. http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_04_tel/03_hirmusorok/ (2016. 01. 03.).
- Magyar Pszichológiai Társaság (2004). *Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexe*. Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság. http://www.pszichoerdek.hu/Egyes%C3%BClet/Etikai%20K%C3%B3dex/mpt_szek2004.pdf (2015. 12. 17.).
- Magyar Szociológiai Társaság (2001). *Tudományos Etika*. Budapest: Magyar Szociológiai Társaság. http://www.szociologia.hu/tudomanyos_etika (2015. 12. 17.).
- Mayall, B. (2000). Conversations with children: Working with generational issues. In Christensen, P. – James, A. (eds.): *Research with Children: Perspectives and Practices*. London: Falmer Press, 120–135.
- Mauthner, M. (1997). Methodological aspects of collecting data from children. *Children & Society*, 11(1): 16–28. doi: 10.1111/j.1099-0860.1997.tb00003.x.

- Mazzoni, V. – Harcourt, D. (2014). An international experience of research with children: Moving forward on the idea of children's participation. *Qualitative Research*, 14(2), 252–268. doi: 10.1177/1468794112468470.
- Milkie, M. A. – Kendig, S. M. – Nomaguchi, K. M. – Denny, K. E. (2010). Time with children, children's well-being, and work-family balance among employed parents. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1329–1343. doi: 10.1111/j.1741-3737.2010.00768.x.
- Milkie, M. A. – Nomaguchi, K. M. – Denny, K. E. (2015). Does the amount of time mothers spend with children or adolescents matter? *Journal of Marriage and Family*, 77, 355–372. doi: 10.1111/jomf.12170.
- Morrow, V. – Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: An overview. *Children & Society* 10, 90–105. doi: 10.1111/j.1099-0860.1996.tb00461.x.
- Németh Á. – Költő A. (szerk.) (2011). *Serdülőkori fiatalok egészsége és életmódja*. Budapest: Országos Gyermekegészségügyi Intézet. http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/hbsc_2010.pdf (2015. 12. 17.).
- Phelan, S. K. – Kinsella, E. A. (2013). Picture This ... safety, dignity, and voice-ethical research with children. Practical considerations for the reflexive researcher. *Qualitative Inquiry*, 19(2), 81–90. doi: 10.1177/1077800412462987.
- Punch, S. (2002a). Research with children – The same or different from research with adults? *Childhood*, 9, 321–341. doi: 10.1177/0907568202009003005.
- Punch, S. (2002b). Interviewing strategies with young people: The 'Secret Box', stimulus material and task-based activities. *Children & Society*, 16(1), 45–56. doi: 10.1002/chi.685.
- Qvotrup, J. (1993). Societal position of childhood: The international project childhood as a social phenomenon. *Childhood*, 1, doi: 10.1177/090756829300100207.
- Shaw, C. – Brady, L-M. – Davey, C. (2011). *Guidelines for Research with Children and Young People*. London: NCB Research Centre. <https://www.nfer.ac.uk/nfer/schools/developing-young-researchers/NCBguidelines.pdf> (2015. 11. 17.).
- Snyder, K. A. (2007). A vocabulary of motives: Understanding how parents define quality time. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 320–340. doi: 10.1111/j.1741-3737.2007.00368.x.
- Sullivan, O. – Gershuny, J. (2001). Cross-national changes in time-use: Some sociological (hi)stories re-examined. *The British Journal of Sociology*, 52(2), 331–347. doi: 10.1080/00071310120045015.

- Székely L. (2013a). Média Multitasking. Az új generációk megváltozó médiafogyasztási és kommunikációs szokásairól. Budapest: Corvinus Egyetem, PhD-disszertáció, doi: 10.14267/phd.2014015 http://phd.lib.uni-corvinus.hu/766/1/Szekely_Levente.pdf (2016. 01. 02.).
- Székely L. (2013b). Magyar Ifjúság 2012. Budapest: Kutatópont. http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (2016. 01. 01.).
- Warin, J. (2011). Ethical mindfulness and reflexivity managing a research relationship with children and young people in a 14-year qualitative longitudinal research (QLR) study. *Qualitative Inquiry*, 17(9), 805–814. doi: 10.1177/1077800411423196.
- Zartler, U. – Richter, R. (2014). My family through the lens. Photo interviews with children and sensitive aspects of family life. *Children & Society*, 28, 42–54. doi: 10.1111/j.1099-0860.2012.00447.x.